
Katalin Munda Hirnök
Pregled etnoloških zvezkov o Slovencih na Madžarskem

Članek obravnava razvojno pot etnoloških publikacij o narodnih in etničnih manjšinah na Madžarskem s posebnim poudarkom na etnoloških zvezkih Slovencev na Madžarskem. Pri predstavitvi etnoloških zvezkov avtorica izpostavlja predussem tiste teme, ki so z etnološkega vidika manj raziskane in obdelane.

The paper looks at ethnological publications on national and ethnic minorities in Hungary, focusing on ethnological publications of Hungarian Slovenes, and especially on the themes that so far have been overlooked by ethnologists.

Uvod

Redno izdajanje zbirk etnoloških razprav o narodnih in etničnih manjšinah na Madžarskem ima že več kot četrstoletno tradicijo. Pobudnika izdaj takšnih zbirk sta bila priznana madžarska etnologa Gyula Ortutay in Iván Balassa. Predstavitev prvih etnoloških zbirk v nemščini, slovaščini, romunščini, srbohrvaščini in slovenščini, ki jih je izdalo Madžarsko etnološko društvo, je bila leta 1975 ob priložnosti prve Mednarodne konference o raziskovanju etnologije narodnosti v Békéscsabi. Serije od takrat redno izhajajo, njihovo skupno število je več kot šestdeset. Izhajanje etnoloških zbirk je v začetku 90. let 20. stoletja za kratko zastalo, toda leta 1993 se je urejanje zbirk razmahnilo in celo razširilo, tako je npr. izšel zvezek o Romih.

Na podlagi Zakona št. LXXVII. o pravicah narodnih in etničnih manjšin iz leta 1993¹ (zakon priznava trinajst avtohtonih narodnih in etničnih manjšin) se je v Madžarskem etnološkem društvu porodila potreba po poglobljenejšem raziskovanju ljudskega izročila maloštevilnih Bolgarov, Grkov, Poljakov, Armencev, Srbov, Slovencev in Rusinov.

¹ 1993. évi LXXVII. törvény a nemzeti és etnikai kisebbségek jogairól. (Zakon št. LXXVII. iz l. 1993 o pravicah narodnih in etničnih manjšin.), v: *Magyar Közlöny* (Budapest), št. 80: 1638-1664.

Tako je Narodnostni oddelek Madžarskega etnološkega društva prevzel skrb za izdajo slovenskega zvezka, ki bi ga rad objavil vsako drugo leto, tudi kot serijo.

Predhodnica slovenskih (in tudi hrvaških in srbskih) etnoloških zvezkov je bila serijska izdaja *Etnografija južnih Slovanov na Madžarskem*.² V letih 1975 do 1993 je izšlo deset zvezkov z razpravami v hrvaškem, srbskem in slovenskem jeziku.

Pregled etnoloških zvezkov o Slovencih na Madžarskem

Od leta 1997 so izšli trije zvezki.³ Uvodni del prvega zvezka prinaša historiat dotedanjih prizadevanj za izdajanje etnoloških publikacij narodnosti na Madžarskem ter predstavi slovensko manjšino na Madžarskem (kratek pregled zgodovine Slovencev na Madžarskem, najpomembnejši geografski podatki in strnjen pregled o tem, kje in kakšni etnološki prispevki so bili že objavljeni o Slovencih na Madžarskem). Drugi del vsebuje razprave, sledi pa etnološka bibliografija. V drugem in tretjem zvezku je vsebina razporejena v naslednjih razdelkih: razprave, gradivo, obletnice, etnološka bibliografija. Posebnost etnoloških zvezkov je, da so prispevki objavljeni dvojezično (v slovenščini in v madžarščini) in s povzetki v angleščini, tako dosežejo širši krog bralcev.

Od številnih zanimivosti etnoloških zvezkov o Slovencih na Madžarskem naj poudarimo predvsem tiste teme, ki so etnološko manj raziskane in obdelane. Mednje nedvomno sodijo: Slovenci v Taranyu (šomodski Slovenci), borovo gostuvanje pri porabskih Slovencih ter sakralni spomeniki porabske preteklosti.

● Avtorica Tünde Dravec se je lotila manj raziskane in poznane teme o Slovencih v Taranyu v županiji Somogy,⁴ tj. zunaj območja avtohtone poselitve Slovencev na Madžarskem.

● Prvi del prispevka prikazuje naselitev Slovencev iz Prekmurja v Tarany in v okoliške vasi ter zgodovinske podatke o vasi Tarany na podlagi madžarskih in slovenskih virov. Slovenci iz Prekmurja so se preselili v županijo Somogy v 17. in 18. stoletju, in sicer v dveh stopnjah. Prvič po l. 1600, ko so Turki zasedli Veliko Kanižo. V vaseh Agarév, Háromfa, Tarany so se katoliški Prekmurci naselili okrog l. 1624. Stoletje pozneje se je več protestantskih družin preselilo v okolico Surda, na posest grofa Festeticsa. Razen v Surdu so živeli še Slovenci v vaseh Miháld, Sand, Liszó, Szent Péter, Bükkösd (Porrog) Szentpál, Porrog, Pat, (Porrog) Szentkirály, Iharos, (Iharos) Berény, (Ötvös) Kónyi.

Slovence v Taranyu omenja že Anton Trstenjak, ki je v svojem rokopisu iz l. 1903 omenil, da »nahaja se še peščica Slovencev tam doli pod Kanižo. V okraju Nagy Atád je

² V publikaciji *Etnografija južnih Slovanov* (v nadaljevanju *EJSM*) je bilo objavljenih deset slovenskih prispevkov: Irena Pavlič, Podaraj. Prispevek k slovenskim ženitovanjskim šegam v Porabju, v: *EJSM 1*, Budimpešta 1975, 149-155; Niko Kuret, Pust (-Fašenek-) v Porabju, v: *EJSM 2*, Budimpešta 1977, 52-61; Károly Madáchy, Pridelovanje in uporaba ajde pri Slovencih v Železni županiji, nav. delo, 143-149; Marija Kozar - Mukič, Ljudska meteorologija na Gornjem Seniku, v: *EJSM 3*, Budimpešta 1979, 149-157; Vilko Novak, Življenje in delo Avgusta Pavla, v: *EJSM 4*, Budimpešta 1982, 7-27; Irena Pavlič, Žetveni in mlatveni običaji v Porabju, v: *EJSM 5*, Budimpešta 1982, 103-118; József Csaba, Običaji o povezavi z vodnjaki in naravnimi studenci v slovenskih vaseh v Železni županiji, nav. delo, 119-132; Marija Kozar - Mukič, Šege ob rojstvu na Gornjem Seniku, v: *EJSM 7*, Budimpešta 1985, 197-205; ista, Podatki o etnološkem raziskovanju Slovencev na Madžarskem, v: *EJSM 8*, Budimpešta 1987, 7-31; Ernő Eperjessy, Monoštrska bitka v ljudskem izročilu Slovencev na Madžarskem, nav. delo, 31-63.

³ *Etnologija Slovencev na Madžarskem 1.*, Budimpešta 1997 (izšlo 1998), 104 str.; *Etnologija Slovencev na Madžarskem 2.*, Budimpešta 1999 (izšlo 2000), 187 str.; *Etnologija Slovencev na Madžarskem 3.*, 2001 (izšlo 2002), Budimpešta, 140 str.

⁴ Tünde Dravec, O Slovencih v Taranyu, v: *Etnologija Slovencev na Madžarskem 1*, Budimpešta 1997, 67-82.

vas Tarany in v tej vasi prebiva še med trdimi Madžari 1597 Slovencev. Kaj jih je tja zaneslo, ne vem. Obiskal jih bodem ob prvi priliki ter popisal njih življenje.⁵ To je tudi naredil in izkušnje opisal v knjigi iz l. 1906.⁶

Avtorica v drugem delu prispevka išče odgovor na vprašanje, koliko slovenskega se je ohranilo v družbeni, materialni (prehrana, oblačenje, dninarsko delo) in duhovni (življenjske in koledarske šege) kulturi ljudi, katerih predniki so se preselili iz Prekmurja v županijo Somogy. Avtorica ugotavlja, da ima »izročilo prebivalcev vasi Tarany ... korenine v slovenski kulturi. Podobna je noša, priprava jedil. Največ skupnih motivov je pri ženitovanju. Slovenci v Taranyu in v Železni županiji ter v Sloveniji v Prekmurju prav tako poznajo lik pozvačina ... Podobni elementi so pri mitvaškem odru, pogrebu, podobni so znaki, ki oznanjajo približajočo smrt.«⁷

Prispevek je pomemben z več vidikov. Opozarja na obstoj maloštevilne slovenske skupnosti, ki je bila dozdanj prezrta, kajti dozdanjše raziskave (tudi etnološke) o Slovencih na Madžarskem so se osredotočile skoraj izključno na območje avtohtone poselitve, na Slovensko Porabje. Raziskovanje Dravčeve O Slovencih v Taranyu je posredno spodbudilo zanimanje tudi drugih strokovnjakov. Tako je Marija Kozar Mukič l. 1990 raziskovala ljudsko izročilo Slovencev v Taranyu.⁸ Magnetofonski posnetki so zanimivo gradivo ne le za etnološke, temveč tudi za jezikoslovce. Dravčeva predstavitev ljudske kulture je dobro izhodišče za nadaljnje poglobljene raziskave.

Če primerjamo v prispevku omenjene elemente ljudske kulture z opisom Bellositsa,⁹ Sinkovitsa¹⁰ in Gönczija¹¹ iz 19. in 20. stoletja, lahko odkrijemo precej podobnosti. Za zgled lahko navedemo lik pozvačina po Bellositsu in po Dravčevi. O pozvačinu piše Bellosits naslednje: »*Goste vabi na gostovanje pozvač (zvač ali pozvačín). Njegov klobuk ali čepico, narejeno iz trdega papirja v obliki sladkornega klobuka, okrasijo s pisanimi trakovi in umetnimi cvetlicami; na ramena, pleča in prsi mu obesijo polno pisanih brisač; pogosto mu obesijo tudi na škornje zvončke. Ob strani mu visita dve čutari; v eni ima vino, v drugi pa proso. Kogar hoče potegniti, temu ponudi najprej proso in šele, ko mu nasede, mu ponudi vina, da pije na zdravje novega para.*«¹² Lik pozvačina še danes poznajo Slovenci v Taranyu: »*Pri vabljenju je imel pomembno vlogo pozvačín – pozovič. Zvečer pred poroko je znova obiskal sorodnike, ki so bili vabljeni. Ponujal jim je koruzni kolač (kúkoris) in vino iz tkane torbe, ter jih vabil na ženitovanje. Pozovič je imel praznično obleko, na klobuku pa trakove.*«¹³ Z nadaljnjimi raziskavami bi prav gotovo odkrili še več arhaičnih kulturnih elementov, ki so jih ohranili Slovenci v Taranyu in ki jih poznajo tudi v Prekmurju (npr. lik pozvačina) ali celo take, ki jih v Prekmurju več ne poznajo.

⁵ Rokopis *Slovinci na Ogrskem* hrani Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani, Rkp. oddelek, stari fond 193, 471 str.

⁶ Anton Trstenjak, *Slovinci v šomodski županiji na Ogrskem. Zgodovinska, narodopisna in književna črtica*. Ljubljana, 1906, 115 str.

⁷ Tünde Dravec, nav. delo, 78-79.

⁸ Marija Kozar - Mukič, »Zaj lepau pride ono, ka margémo, pa nede nas več?« (Slovenci v Taranyu), v: *Zbornik soboškega muzeja 1*. Murska Sobota, 1991, 101-110.

⁹ Bellosits Bálint, *A zala – és vasmegyei vendek*, v: *Az Osztrák – Magyar Monarchia irásban és képekben IV, VIII*. Bécs, 1896.

¹⁰ Sinkovits Elek, *Vendek. Vasvármegye*. Budapest, 1898.

¹¹ Gönczi Ferenc, *A zalamegyei vendek*. Kaposvár, 1914.

¹² Bellosits, nav. delo, 255.

¹³ Dravec, nav. delo, 74.

Osrednji prispevek drugega etnološkega zvezka je razprava Ernőja Eperjessya o borovem gostúvanju pri porabskih Slovencih.¹⁴ Avtor že dolga leta raziskuje to pustno šego pri porabskih Slovencih, njen izvir in različice inačice pri narodih, ki živijo ob slovensko-madžarsko-avstrijski meji. Na podlagi strukture omenjene šege avtor ugotavlja, da so njene medetnične povezave razvidne tudi za neetnologe. Številni podatki potrjujejo, da te tradicije ne poznajo samo v Slovenskem Porabju, temveč tudi v madžarskih vaseh železnožupanijskih pokrajin Őrség in Hegyhát; šega je poznana na obeh straneh madžarsko-avstrijske meje vse do Mosonske ravnine (Nemci, tj. Hienci), pri gradiščanskih Hrvatih in seveda tudi pri Madžarih. Šega je torej izpričana v vzhodnih in jugovzhodnih predelih Avstrije, na Goričkem in drugod po Prekmurju v Sloveniji, po podatkih Nika Kureta tudi v dolinah Pohorja in v Beli Krajini ob hrvaški meji, v slednjih primerih v nekoliko drugačnih oblikah.¹⁵ Avtor je o območjih, kjer se pojavlja borovo gostúvanje pripravil tudi zemljevid. V nadaljevanju obravnava različna poimenovanja: pri porabskih Slovencih *borovo gostúvanje*; pri gradiščanskih Hrvatih *borvolič*, *vlečenje bora*, *bor vozio*; v nemški strokovni literaturi se dosledno uporablja *Blockziehen* – vlečenje štora, v Švici, na Bavarskem in v drugih nemških narečjih so znani tudi izrazi kot *Tannenfuhr* – nesenje bora, *Blockfest* – štorov praznik, *Galtesfasching* – skopljen pust, *Fichtenhochzeit* – borova poroka, *Blöchlitag* – štorov dan, *Fashingbelustigung* – pustni praznik itn. Pri Madžarih so najbolj razširjeni izrazi *tuskóhúzás* – vlečenje štora, *tókehúzás* – vlečenje tnala (oba sta verjetno kalka iz nemščine), *törzsókhúzás* – vlečenje debla, *mókás lakodalom* – hecna ohcet, *rönkhúzás* – borovo gostúvanje, *falakodalom* – lesena ohcet, *faházasság* – lesena poroka, *tuskóházasság* – štorova poroka, *tréfaesküvő* – šaljiva ohcet itn. Sledi opis različic šege v madžarskem jezikovnem prostoru po podatkih strokovne literature.

V drugem delu prispevka avtor opiše potek borovega gostúvanja v Porabju (od ustanovitve organizacijskega odbora, zbiranja sredstev za nakup in poseko »drevesa« ter njegovega nočnega »čuvanja« do dogodkov na lažni svatbi). Natančno opiše tudi stalne igralce in njihove vloge, kakor tudi vloge drugih našemljencev. Pri opisu borovega gostúvanja v Števanovcih in v Slovenski vesi najdemo tudi stalne tekste, ki se uporabljajo na borovih gostúvanjih, zato ima razprava tudi veliko praktično vrednost. Avtor razmišlja tudi o prihodnosti šege in je mnenja, da bi lahko borovo gostúvanje postalo etnični simbol porabskih Slovencev, kajti kot piše avtor: »Zavoljo slikovitosti, karnevalskega vzdušja in turistične privlačnosti psevdoporoke se tu in tam poraja ideja, zakaj ne bi v skladu z novimi časi – opuščajoč prvotno funkcijo – priredili borovega gostúvanja v nekem kraju kar vsako leto, kakor npr. povorko našemljencev (búsójárás) v Mohácsu na Madžarskem, ali kurentovanje na Ptuju v Sloveniji.«¹⁶

Iz tretjega etnološkega zvezka naj poudarimo prispevek Ibolye Dončec o sakralnih spomenikih v Porabju.¹⁷ Tam so v večjem številu postavljali križe (leseni so starejšega, kamniti pa mlajšega izvira), v manjšem pa kapelice. Postavljali so jih ob cestah, sredi travnikov in gozdov, ob koncu vasi, na trgih in gričih. Križi so poimenovani po osebah, ki so jih postavile, ali pa po lastnikih zemljišča, na katerem stojijo. Poleg križev in

¹⁴ Ernő Eperjessy, *Borovo gostúvanje pri porabskih Slovencih*, v: *Etnologija Slovencev na Madžarskem 2*. Budimpešta, 1999, 9-77.

¹⁵ Nav. delo, 12.

¹⁶ Nav. delo, 9.

¹⁷ Ibolya Dončec, *Sakralni spomeniki porabske preteklosti*, v: *Etnologija Slovencev na Madžarskem 3*. Budimpešta 2001, 99-103.

kapelic najdemo tudi druga znamenja, to so kamniti kipi. Iz napisov, večinoma v madžarskem jeziku, na sakralnih spomenikih zvemo, kdaj so bili postavljeni in kdo jih je postavil, ne zvemo pa zmeraj, zakaj so jih postavljali. Danes se ljudje s težavo spominjajo zgodbic, ki so jih slišali od staršev, starih staršev, sosedov, v največ mestih so utonile v pozabo. Po pripovedovanju so sakralne spomenike ljudje postavljali predvsem ob tistih dogodkih, ki so pustili globoke sledi v njihovem življenju (spomin na prvo in drugo svetovno vojno – izguba družinskega člana ali srečna vrnitev iz vojske, nesrečna smrt otroka itd.). Za sakralne spomenike skrbijo vaške samouprave ter prebivalci vasi. Najstarejši spomenik je iz časov Batthyányjev na Dolnjem Seniku. Iz kamna izklesan Marijin kip pred cerkvijo je iz kapele, zgrajene l. 1764.¹⁸ Med današnjimi spomeniki avtorica navaja majhne lesene križe, plošče ali le kakšno gorečo svečo, ki nas opozarjajo na žrtve prometnih nesreč.

Iz prispevka je razvidno, da so sakralni spomeniki sestavni del kulturno-zgodovinske preteklosti Porabja. Kakor borovo gostuvanje tako tudi sakralni spomeniki lahko obogatijo turistično ponudbo Porabja.

Poleg predstavljenih je v Etnoloških zvezkih objavljena vrsta zanimivih člankov, razprav, spominov na obletnice ipd.

Summary

Review of Ethnological Publications of Hungarian Slovenes

In the first part of her article the author writes about ethnological publications on national and ethnic minorities in Hungary, focusing on ethnological publications of Hungarian Slovenes. Since the 1970's, when the first collections of ethnological treatises on national and ethnic minorities in Hungary first came out, over sixty volumes have been published regularly. After a brief standstill at the beginning of the 1990's the work was resumed in 1993. Based on the 1993 LXXVII act on the rights of national and ethnic minorities, members of the Hungarian Ethnological Society voiced the need to initiate a detailed research of folk heritage of the small numbers of Bulgarians, Greeks, Poles, Armenians, Serbs, Ruthenians, and Slovenes living in Hungary. The Department of Ethnic Studies at the Hungarian Ethnological Society took over the care of publishing the Slovene volume. The plan is to publish it every second year. In the second part of the article the author examines ethnological publications of Hungarian Slovenes, three of which have been published so far, and focuses on the themes that have not yet been researched in detail by ethnologists. Some of these themes are the following: Slovenes in Tarany (those living in the Somogy region), the pine wedding custom among the Porabje Slovenes (the origin of the custom and its variants among the nations living along the Slovene-Austrian border), and the Porabje Slovenes sacral monuments to the past. Aside from these topics, the publications contain a number of interesting articles, treatises, etc. One of their specific features is the fact that they are published in Slovene and in Hungarian, and since they contain summaries in the English language, can be of interest for a broader circle of readers as well. Their bibliography (in a chronological order since 1735) represents a considerable contribution toward our knowledge about Hungarian Slovenes, and also an incentive for further ethnological research.

¹⁸ Marijin kip omenja tudi Marija Kozar - Mukič v dvojezični knjižici *Dolnji Senik-Alsószőlőnk-Unterzemming*, Dolnji Senik, 2001, 28.